

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Karl Barth
De brief aan de Romeinen

Uitgeverij Boom | 2008 | 682 pp. | € 65,00 | ISBN 9789085065173

Karl Barth slaat door in fascinerende tirade

door *Jan Prij*

Redactiesecretaris CDV.

De Zwitser Karl Barth [1886-1968] wordt wel getypeerd als dé theoloog van de 20ste eeuw. Alleen al vanwege deze monumentale status is het terecht dat de uitgave van de Romeinenbrief uit 1922 dit jaar voor het eerst in Nederlandse vertaling wordt uitgeven door Uitgeverij Boom. Barth zelf zal ongetwijfeld met deze typering als ‘monumentaal cultuurmonument’ niet blij zijn geweest. Juist hij schreef met zijn boek naar zijn gevoel dwars tegen de keer van de cultuur in.

Dat dit overigens vrijwel onmogelijk is, bleek ook uit de enorme weerklank die Barths werk kreeg, wat voor Barth een ongemakkelijk gegeven was. ‘Het aanhoudende literaire en zakelijke succes van dit boek geeft mij te denken’, schrijft hij in het woord vooraf bij de vijfde editie. En dan in kenmerkende gepassioneerde stijl: ‘Ik meende indertijd, toen ik dit boek schreef, toch *tegen* de stroom in te zwemmen, op *gesloten* deuren te bonzen, niemand of *maar heel*

weinigen naar de mond te praten. Heb ik mij daarin vergist? Wie kent zijn tijdgenoten, wie kent zichzelf helemaal?’

* * *

Barth schrijft in zijn werk over de Romeinenbrief over God, in een tijd waarin het godsgeloof niet meer vanzelfsprekend is. Waar in de negentiende eeuw nog van een vanzelfsprekend huwelijk sprake is tussen westerse cultuur en christendom, ligt die bij Barth definitief aan diggelen.

Voor Schleiermacher, de liberale en vroegmoderne theoloog van de negentiende eeuw, waar Barth fel tegenin schreef, lagen de zaken nog anders. Hij verbond godsgeloof met grootse menselijke idealen, geestdrift en vreugde, en de deugden van de zedelijke mens.¹

Maar Barth rekent genadeloos met deze voorstelling van zaken af.

Religie is ‘alles behalve het in harmonie zijn met jezelf laat staan met het oneindige’.² En wij zijn zeker niet, zoals Willem Kloos later zou dichten, ‘een God in het diepst van onze gedachten’.

De werkelijkheid van de religie is: de ontzetting van de mens over zichzelf. God is een onruststoker, tegen alle gezapigheid en zelfgenoegzaamheid van de mens in. God

is de heilige, de gans andere, tegenover de goddeloze wereld.

Barth laat vlijmscherp zien hoe we godsdienst en religie gebruiken als legitimeringsgrond van onze eigen ambities, als verlengstuk van onze eigen verlangens. Hoe religie kan worden misbruikt, wordt voor Barth op schokkende wijze duidelijk wanneer aan het begin van de Eerste Wereldoorlog prominente liberale theologen zich achter de oorlogspolitiek van keizer Wilhelm scharen, omdat 'de verdediging van christendom en cultuur nu geboden is'.³ Het zou voor hemzelf een radicale wending in theologische visie inluiden. Later in zijn leven keerde Barth zich op geloofsgronden fel tegen de wijze waarop Hitler zichzelf tot afgod zou maken.

Door zelf met God op de loop te gaan, maken we God tot een afgod, tot alles wat God juist niet is. We gebruiken God 'als melkkoe' zoals de Duitse theoloog en mysticus Meester Eckhart (±1260-1328) het beeldend uitdrukte. Of, in de taal van Barth: 'De mens heeft de waarheid, namelijk Gods heiligheid, ingepalmd en ingekapseld, op zijn maat toegesneden en daarmee van haar ernst en haar draagwijdte beroofd, haar onschadelijk en nutteloos gemaakt, in onwaarheid omgezet.'

Barth wil de mens uit zijn zelfgenoegzaamheid omhoogtrekken. De kwaal van de moderne mens is namelijk dat hij in zichzelf is opgesloten. Ook wat wij denken te weten van God is slechts een projectie van de moderne mens. Hij schrijft, in de woorden van vertaler Mark Wildschut, 'met alle macht in tegen een autonomie die in autisme is ontaard'.⁴ Of, in de woorden van Barth zelf, [tegen] 'de zonde van het antropomorfisme, die met de religie als hoogtepunt, aanschouwelijk tot uitbarsting komt'.⁵

Barth wil ons uit deze menselijke, al te menselijke bouwwerken bevrijden, die ons

juist als religieuze mens, het meest verstikken en benauwen.⁶

We zien onszelf graag als de bekroning en vervulling van ware humaniteit. Maar dat te denken is juist de kiem van alle kwaad. Wanneer we werkelijk eerlijk zijn, zo stelt Barth is het laatste hoofdstuk, is 'het evangelie een storend element in de geestesgeschiedenis die nergens echt ingang heeft gevonden'.⁷

De al te menselijke verleiding is om religie van zijn dynamiet, van zijn ultrakritische functie te voldoen. 'Het bestaan van God', zo schrijft Barth, 'rijst op als een brandgevel van een nare buurman, die elk uitzicht belemmert, als een vijandige vesting, als een gebalde vuist te midden van zijn leven'.⁸

* * *

Barth verwijt de spraakmakende liberale theologen 'dat ze de Bijbel hebben gereduceerd tot een moreel programma, waar men aan de hand van een voorbeeldige Jezusfiguur kan leren hoe men goed moet leven'.⁹

Maar er gaat bij Barth meer aan diggelen dan de concepten van (liberale) religie; hij verkondigt ook de crisis van alle ethiek, en — 'als er dan toch ethiek aan te pas moet komen, dan in niets anders dan in kritiek op elk ethos'¹⁰ — de crisis van de antropologie, en, als een vroege voorafschaduwning van postmoderne filosofische stromingen, het einde van mens zelf.

En hij veegt en passant de vloer aan met de verbondstheologie, mystiek en alle pogingen om Christus na te volgen. Barth gaat tekeer tegen alles en iedereen: tegen het vrome christendom¹¹, tegen links en rechts, tegen socialisten, pacifisten, vegetariërs, vleeseters, geheelonthouders, preciezen, rekkelijken, protestanten, katholieken, revolutionairen en conformisten. Wie waagt het nog te pochen over de menselijke autonomie: 'Liggen we niet allen in een ziekenhuis?

B
O
E
K
E
N

Is het niet een klacht die tegen ons is ingediend?¹²

Het 'tot je nemen' van deze jonge Barth is het juiste medicijn tegen elk triumfalisme, elke overmoed en tegen al te luid optimisme over de menselijke mogelijkheden; maar het moet gezegd, het is wel een paardenmiddel.

* * *

Barth is mijns inziens te beschouwen als de Nietzsche van de theologie.¹³ Alleen al op basis van de vergelijkbare expressionistische stijl, of de vergelijkbare wijze waarop beiden 'met de hamer' tekeer gaan. Maar ook en vooral omdat Barth doorzag welke enorme consequenties het verdwijnen van het cultuurchristendom had — 'de dood van God' in Nietzscheaanse termen.

Nietzsche stelde: Nu er geen hogere macht meer is, waar we onze oriëntatie aan kunnen ontlenuen, *nu wij God hebben gedood*, moeten we onszelf uit alle macht uit het moeras omhoogtrekken.¹⁴ Met bovenmenselijke kracht zullen we waarden en normen moeten omkeren en de last van de wereld op onze schouders moeten torsen.

Uit de ontstellende consequenties van de godverlatenheid van de cultuur trekt Barth echter een radicaal andere conclusie. Niet de mens moet zichzelf redden, maar alleen God kan dat. Niet de mens zelf moet de wereld omkeren, voor een *Umwertung aller Werte* zorgen, maar God zelf zal, als een donderslag bij heldere hemel, alle dingen omkeren, alle verhoudingen veranderen en de dood tot leven wekken. Tegen alle menselijke logica en begrip in, komt God als een onmogelijke mogelijkheid op ons goddeloze wereld toe.¹⁵

* * *

Barths lectuur is fascinerende schoktherapie tegen zelfgenoegzaamheid en het al te gemakkelijk claimen van God. Barth heeft daarmee ontegenzeggelijk een stempel gedrukt op de theologie van de 20ste eeuw en

ook nu nog is zijn invloed merkbaar, al is het alleen maar in verwoede pogingen om weer van hem af te komen.¹⁶

Ook politiek gezien is de invloed van Barth groot geweest, ook binnen de Nederlandse politieke verhoudingen. Alleen al vanwege het gegeven dat de door de SDAP gewenste partijpolitieke 'doorbraak' mede door de theologie van Barth is ingegeven. God laat zich niet voor partijpolitieke karretjes spannen. Christelijke of christendemocratische politiek is dan een contradictio in terminis.¹⁷ Het punt daarbij is overigens dat voor Barth geen enkele politieke keuze zich theologisch laat verantwoorden.

Ik was verrast bij Barth te lezen dat de aanklacht tegen alle claimen van het eigen gelijk ook betekent dat er heil is buiten de kerk en buiten het christendom. Concreet: God is een God van heel de wereld en niet alleen van een groepje mensen die denken dat ze de ware godsdienst in pacht hebben. De oproep tot geloof gaat dwars door verschillen in religie, moraal of leefwijze heen; Barth laat hiermee op verfrissende, maar controversiële wijze zien dat Gods trouw universeel is en bestemd voor alle mensen.

Ik waardeer vooral de enorme gepassioneerdeheid waarmee Barth aan de slag gaat. Voor Barth is theologie een existentiële zaak, waarbij je zelf op het spel wordt gezet en niet zo maar aan de kant kunt blijven staan. Hij keert zich in zijn werk terecht tegen de verwording van theologie tot religiewetenschap, tot literaire en historische kritiek.¹⁸

Barth zou ongetwijfeld ook niets moeten hebben van al diegenen die nu over God schrijven alsof het niets is, en die de mogelijkheid dat er een werkelijkheid van God is die aan al ons spreken voorafgaat, achteloos naar het rijk der fabelen verwijzen.¹⁹

* * *

Kritischer ben ik over Barths genadeloze kritiek op alles en iedereen. Zijn 'nee' tegen

mens en wereld krijgt alle nadruk, zo lijkt het. Later heeft hij toegegeven dat zijn vroegere theologie 'een beetje onmenselijk' is uitgevallen.²⁰

Geloven betekent ook dat de genade van God niet alleen te vinden is door een inbreuk op de wereld, maar midden in de aardse werkelijkheid zelf.

Het bewaren van de onbegrijpelijke heiligheid en soevereiniteit van God wil Barth tot alle prijs duidelijk te maken: 'De heiligheid van God is transcendentie en wonderbaarlijkheid in de meest strikte zin van het woord.'²¹

Barth verklaart hiermee God tot een bovennatuurlijk restant, een wonderlijk bovennatuurlijk verschijnsel dat op onbegrijpelijke en niet te vatten wijze steeds weer op de geschiedenis inbreekt, tegen de keer van mens en wereld in. Juist de God die naar menselijke begrippen een despoot is, is God, volgens Barth.²²

Maar de kern van het evangelie is toch dat de heiligheid van God, van zijn willekeur en hemelse soevereiniteit is ontdaan, is getemd, tot mededogen en liefde omgebogen, ja zelfs in mensengestalte tot ons is gekomen?²³ We lezen toch al in de oude, maar actuele verhalen over het volk Israël dat de God van donder en bliksem in een tent gaat zitten om samen met Mozes een verbond te sluiten?

Bij Barth blijft deze kant van de Schrift een dode letter. In zijn ijver alle restanten van cultuurchristendom en natuurlijke religie op te ruimen, heeft hij letterlijk het kind met het badwater weggegooid. Christus blijft totaal incognito aanwezig, louter als de paradox van de gekruisigde en opgestane Heer. Bij hem geen menswording van God, geen woord over de gezalfde die met handen en voeten, met heel zijn lijf en leden tijdens zijn leven heilzaam aanwezig was onder de mensen.

Voor de goede orde: Barth stelt in navolging van Paulus wel 'dat we iedereen de liefde schuldig moeten blijven'. Juist deze oproep 'is niet onderworpen aan de wet van het kwaad', stijgt uit boven een wereld die gevangen is in noodlot en schuld.²⁴

Maar als dat werkelijk zo is, is het dan niet mogelijk wat ruimhartiger te geloven, wat minder dwars en hoekig te zijn en wat meer lijntjes en doorkijkluikjes naar God te herkennen? Verwordt anders al het protest tegen de wereld niet tot een bovenmenselijk zwaar en liefdeloos gevecht?

Juist de erkenning dat ook de mens en de schepping sporen van God in zich dragen, kan ons uit ons egocentrisme trekken. Juist dat kan voorkomen dat we vrolijk de aarde en mens als te gebruiken en te consumeren goddeloze productiemiddelen zien, die we strikt tot eigen eer en glorie kunnen aanwenden. Juist dat geloofsinzicht kan in de 21ste eeuw de redding van de aarde betekenen.

Natuurlijk, we kunnen na Barth en twee wereldoorlogen niet terug naar al de te optimistische negentiende eeuw van Schleiermacher. Wij leven, geloven, hopen en hebben lief in een onttoverde wereld.

Dat betekent: weten, net als Mozes, dat wij het beloofde land niet zullen binnengaan en toch geloven in het ongeziene. Dat is leven in het melancholieke bewustzijn te wonen in een gebroken wereld, weten dat de mens niet onschuldig is en ook beseffen dat de wereld bij tijd en wijle zo betoverend als het aardse paradijs, als de tover in haar ogen en de schitter in haar lach. Dat is geloven dat juist nietige, kwetsbare mensen in staat zijn tot ruimhartigheid en liefde, als beelddraggers van de Eeuwige.²⁵

* * *

In de Romeinenbrief is (nog) niets van dit al te vinden.²⁶ Daar hangt letterlijk alles aan een verticaal zijden draadje. De enige missie van Barth is de mens alle wapens en alle

vormen van menselijk houvast en oriëntatie uit handen te slaan, in het geloof dat alleen hierin de redding van de mens van godswege gelegen is. Dát te willen en te geloven lijkt

Noten

- 1 Het hoofdwerk van Schleiermacher *Over de religie. Betogen voor de ontwikkelden onder haar minachters* is onlangs ook vertaald door Uitgeverij Boom als eerste in de nieuwe reeks theologische uitgaven.
- 2 P. 229.
- 3 Zie de mooie inleiding op de Romeinenbrief van Barth door Van der Kooi, p. xix.
- 4 Deze typering is ontleend aan een lezing van vertaler Mark Wilschut bij de presentatie van de Barth-uitgave.
- 5 P. 168 op cit.
- 6 P. 225 op cit.
- 7 P. 509.
- 8 P. 238.
- 9 Van der Kooi, p. xxi-xxii op cit.
- 10 Zie p. 407.
- 11 Hierin vindt hij in Kierkegaard een al even fanatieke bondgenoot. Zie hiervoor bijvoorbeeld zijn *De ziekte tot de dood*, Boom, 2008.
- 12 P. 443.
- 13 Barth haalt zelf regelmatig Nietzsche aan in zijn werk (zie bijvoorbeeld op p. 284, 286, 288, 306 en 329).
- 14 Nietzsche, *De vrolijke wetenschap* [1886], 1976, p. 130, Uitgeverij de Arbeiderspers.
- 15 Filosofische fijnproevers zullen in Barths werk overigens ook volop sporen van Hegeliaanse dialectiek en Heideggeriaanse *Seinsvergessenheid* aantreffen. De duiding hiervan gaat deze bespreking van Barth als theologische proeve van geloof echter ver te buiten.
- 16 Al de inspanningen van Kuitert zijn in dit licht te bezien.
- 17 Zie ook 'Geloven in de SP en de PvdA' In gesprek met Herman Noordegraaf, in: *Zonder geloof geen democratie*, Zomeruitgave Chris-

mij te veel van het goede. Sterker nog, in de krasse woorden van Barth zelf: 'Het is een onmenselijke opgave, een onmogelijke mogelijkheid, een (te) grote sprong in het diepe'.

- ten Democratische Verkenningen, 2006, p. 152.
- 18 Ten geleide, p. 10.
- 19 Zie bijvoorbeeld Gerrit Manenschijn, *God is zo groot dat hij niet hoeft te bestaan*, Klaas Hendrikse, *Geloven in een God die niet bestaat* en het grondige, maar weinig opwekkende oeuvre van Kuitert.
- 20 Zie inleiding van Van der Kooi, p. xxix.
- 21 P. 386.
- 22 P. 402.
- 23 Hedendaagse theologen zien op basis hiervan nieuwe wegen om op redelijke gronden een plaats voor God open te houden. Zie bijvoorbeeld het mooie en invloedrijke essay *Ik geloof dat ik geloof* van Gianni Vattimo en Anton Houtepen: *God, een open vraag*. Theologische perspectieven in een cultuur van agnosme uit 1997 en uit 2006: *Uit de aarde, naar Gods beeld. Theologische antropologie*.
- 24 P. 470.
- 25 Ontleend aan Claudio Magris, *Utopie en onttovering in Nexus* 17/1997, p. 15-16.
- 26 In de *Kirchliche Dogmatiek* slaat hij via een verbondstheologie weer bruggetjes tussen God en mens. De oudere Barth is, God zij dank, duidelijk milder geworden. En hij krijgt oog voor zoïets als de schoonheid van de schepping en het menselijk verlangen naar God, waarvoor hij als jonge theoloog blind was gebleven. Zie: Jan Muis, 'Karl Barth, de kerkvader van de 20^e eeuw' in: Jozef B.M. Wissink (red) *Toptheologen. Hoofdfiguren uit de theologie van vandaag*, 2006, p. 28-29. Wel valt hij alsnog voor de verleiding van de menselijke overmoed: hij neemt zijn eigen theologische werk zo serieus dat het met dertien delen en ruim 9000 blz. nogal kolossaal uitvalt. Het zal, wellicht niet voor niets, onvoltooid zijn gebleven.